

РЕЦЕНЗІЇ

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.4/56>

Пилипчук Я. В.

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

НОВА ПРАЦЯ З МОДЕРНОЇ ІСТОРІЇ КРИМСЬКИХ ТАТАР¹

У 2023 р. була опублікована монографія Г. Юксель «Кримська інформаційно-медійна парадигма у контексті окупації півострова (лютий 2014 – лютий 2022 рр.) Трансформація медійної сфери та інформаційна політика України» [5]. Вона є важливою роботою з історії кримських татар. На жаль, праць по історії кримських татар часів другої російської окупації Криму є не так багато. Праці С. Громенка, С. Кулчицького та О. Марусяка присвячені Криму як території та безпосередньо анексії Криму у 2014 р. [2; 3; 4]. А. Умланд, Г. Дімова, С. Озчелік та Б. Уільямс у своїх працях розглядають історію кримських татар під російською владою достатньо схематично [6; 7; 8]. Одним із небагатьох приємних виключень є книга Н. Беліцер [1]. Проте її хронологія доведена до 2016 р. і увага зосереджена здебільшого відносно статусу кримських татар у українському законодавстві. Монографія Г. Юксель зачіпає ряд важливих аспектів історії кримських татар у 2014–2023 рр. і є на даний момент єдиною настільки детальною монографією по історії кримських татар під російською експансією. Її праця має міждисциплінарний характер.

Книга Г. Юксель «Кримська інформаційно-медійна парадигма у контексті окупації півострова (лютий 2014 – лютий 2022 рр.) Трансформація медійної сфери та інформаційна політика України» має наступну структуру: вступ, чотири розділи, висновки, додатки. У вступі дослідниця окреслила актуальність, мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження, теоретико-методологічну базу, методи дослідження, наукову новизну, практичне значення, особистий внесок. Перший розділ книги присвячений історіографії питання та теоретико-методологічне підґрунтя

дослідження. В першому параграфі російська окупація Криму розглядається як виклик системі міжнародних відносин, яка склалась після Другої Світової війни. Дано визначення термінам окупація та анексія. Відзначені наслідки окупації Криму, а саме: милітаризація півострова, зміна демографічного складу населення Криму внаслідок заходів російської влади, екологічна катастрофа внаслідок окупації, порушення міжнародного законодавства, незаконні зміни в політиці у гуманітарному вимірі. У другому параграфі розглянуті теоретико-методологічні основи та опис матеріалів дослідження. Документальну базу дослідження складають нормативно-правові акти Української держави та міжнародних організацій. Г. Юксель проаналізувала історіографію питанню і особливо відзначила праці українських дослідників О. Задорожного, П. Гай-Нижника, С. Кульчицького, А. Демартіно, іноземних вчених І. Дарчевської, П. Гжебика, С. Озчеліка. Проаналізовані матеріали веб-сайтів, на яких були розміщені матеріали про Крим та кримських татар, а також нормативно-правову базу щодо Криму в українському та міжнародному законодавстві. Третій параграф присвячений формуванню кримської інформаційно-медійної парадигми. Розглянуто само поняття парадигми. Відзначено, що до 2014 р. кримська парадигма не існувала у мас-медіа. Вона постала передусім в українських доктринах зовнішньої політики та стратегії деокупації півострова [5, с. 41–129].

Другий розділ присвячений примусовій трансформації інформаційної сфери Криму внаслідок окупації Криму в 2014 р. У першому параграфі розглянуто створення автономної республіки Криму і її історія до 2014 р. включно. Відзначено, що Росія ще у 1994 р. підтримувала кримських сепаратистів на чолі з Ю. Мешковим, які хотіли відколоти Крим від України. Відзначена роль «Харківських угод» 2010 р. у розвитку подій надалі. Пожвавлення сепаратистів у Криму відбу-

¹ Рецензія на книгу Юксель Г.З. Кримська інформаційно-медійна парадигма у контексті окупації півострова (лютий 2014 – лютий 2022 рр.) Трансформація медійної сфери та інформаційна політика України. Монографія. Київ: ТОВ «Видавничий дім «АртЕк». 2023. 564 с.

лось ще у грудні 2013 р., коли російська громада Криму провела мітинг в Сімферополі, який був спрямований проти прибічників «Євромайдану». На території Криму діяло понад 40 російських громадських організацій. У другому параграфі розглядалися ЗМІ напередодні окупації. Відзначено, що в Криму діяли українські та міжнародні ЗМІ. Існували кримськотатарські ЗМІ – газети «Кирим», «Яни Дунья», «Авдет», «Йилдиз», телеканали «Крим» та «ATR». В третьому розділі розглянута сама російська операція по окупації Криму. Після неї українські та кримськотатарські ЗМІ на півострові окупаційна влада перевела у російське законодавче поле. Українські ЗМІ були витіснені російськими. 14 кримських ЗМІ були змушені залишити півострів після окупації. Серед них кримськотатарські канали «ATR» та «Lale», радіо «Meudan». У Криму припинили функціонування журнал «Qasevet», інформаційна агенція «Кримські новини», телеканал «ATR». У Крим було закрито доступ журналістам О. Пашаєву, І. Умерову, І. Юксель, Ш. Кайбуллаєву. Восени 2014 р. почались обшуки у кримськотатарських ЗМІ, які ще продовжували свою діяльність в Криму. Були проведені репресії проти громадських журналістів кримських татар у 2016–2021 рр. Відбулись обшуки у мусульман, відбулась конфіскація майна Української православної церкви Київського патріархату та Української греко-католицької церкви. Порушувались громадські права на зібрання. У четвертому параграфі розглянутий правовий аспект свободи слова і захисту журналістів у Криму. Відзначено, що кримськотатарських журналістів викрадали та піддавали тортурам. Кримськотатарським журналістам погрожували розправою навіть коли вони виїжджали з Криму. Окупаційна влада напала на українських та міжнародних журналістів. У Криму зафіксовані чисельні порушення свободи слова. Соціальні мережі та месенджери моніторяться російськими спецслужбами і здійснюється залякування населення. У 2016 р. російська окупаційна влада порушила справу проти українського журналіста М. Семени. Проти нього була сфабрикована кримінальна справа і він був засуджений на 2,5 роки позбавлення волі. У 2020 р. він був змушений залишити Крим. У п'ятому параграфі розглянута кримськотатарська журналістська еміграція з Криму. Відзначено, що виїхати до континентальної України були змушені Л. Буджурова, Е. Іслямова, З. Акадиров, Н. Фемі, Л. Юнусов та інші. Загалом в Україну з Криму мігрувало 60 журналістів. У шостому параграфі

розглянута діяльність кримськотатарського національного руху в процесі деокупації Криму. Відзначена роль «Меджилісу» в опорі окупації Криму у 2014 р. У квітні 2016 р. російська окупаційна влада визнала «Меджиліс» екстремистською організацією і заборонила його діяльність на півострові Крим [5, с. 130–232].

Третій розділ книги Г. Юксель присвячений інформаційним та ідеологічним наслідкам окупації Криму. Відзначено мілітаризацію свідомості російськомовного населення півострова. На просторах Криму відбулась міфологізація історії. Крим розглядався окупаційною владою як російська територія незважаючи на історію Кримського ханства та перебування Криму у складі України. Серед населення півострова формувалась ворожий образ України. Україну змальовували як фашистську державу, що є далеким від правди. В кримських мас-медіа стала поширеною мова ворожнечі стосовно України та «Меджилісу». Для медійної політики російської влади було характерне перекручування фактів і подання неправдивої інформації, навішування ярликів. Протягом 2018–2021 рр. були заарештовані 15 кримськотатарських громадських журналістів. У 2018 р. були арештовані С. Мустафаєв та Е. Смайл. У 2017 р. відбулись обшуки у домах кримських татар. Найбільші ж обшуки відбувались у 2019 та 2021 рр. Російська окупаційна влада заарештовувала кримськотатарських громадянських активістів. Стосовно журналістів та активістів російська окупаційна влада застосовувала тортури. У четвертому параграфі відзначалось, що ненасильницький опір окупації став можливим тільки у соціальних мережах [5, с. 233–338].

Четвертий розділ монографії присвячений шляхам деокупації та інформаційної реінтеграції Криму. Перший параграф присвячений інформаційній політиці України щодо тимчасово окупованих територій Криму. Цю політику проводило як спеціалізоване міністерство, так і весь Кабмін. У 2018 р. була прийнята Стратегія інформаційної деокупації Криму. Створювались молодіжні форуми. На територію Криму здійснювали трансляції українські радіостанції та кримськотатарська радіостанція «Meudan». В другому параграфі вивчався кримський медіадискурс в українському інфопросторі. Тематика Криму залишається актуальною в працях українських вчених та світових експертів. В Україні діють кримськотатарські правозахисні та громадянські організації, а також «Меджиліс». У третьому параграфі розглянута «Кримська платформа». Перший самміт Крим-

ської платформи відбувся в серпні 2021 р. Четвертий параграф присвячений встановленню зв'язку з мешканцями тимчасово окупованих територій. Особливу роль в цьому відіграє громадська організація «Крим SOS» на чолі з Т. Ташевою. П'ятий параграф присвячений популяризації кримськотатарської мови як засобу спілкування з мешканцями окупованого росіянами Криму. Шостий параграф присвячений протидії глобальним інформаційним загрозам [5, с. 339–398].

У загальних висновках підведені підсумки дослідження. Відзначено, що гібридна агресія Росія почалась задовго до повномасштабного вторгнення до України в 2022 р., тобто ще з весни 2014 р. На території Криму російська влада формувала антиукраїнський та антизахідний суспільний дискурс. В Криму блокувалась діяльність українських та кримськотатарських

мас-медіа. У монографії було дев'ять додатків [5, с. 399–553].

Книга Г. Юксель справляє враження детального та завершеного наукового дослідження з історії кримських татар під російською окупацією. Дослідницею відзначено, що російська влада здійснювала репресивну політику щодо українських та кримськотатарських мас-медіа у 2014–2015 рр. Окупаційна влада в Криму перейшла до репресій проти громадських активістів у 2016–2021 рр. Висвітлена діяльність української влади щодо реінтеграції та деокупації Криму. Головною організацією яка сприятиме реінтеграції Криму є «Меджиліс». Також деокупації Криму окрім дій ЗСУ сприяє і функціонування «Кримської платформи». Монографія Г. Юксель заслуговує на те, щоб бути високо оціненою як праця з модерної історії кримських татар.

Список літератури:

1. Беліцер Н. Кримські татари як корінний народ. Історія питання та сучасні реалії. К. : ДП «Національне газетно-журнальне видавництво», 2017. 120 с.
2. Громенко С. #Кримнаш. Історія російського міфу. Київ : Хімджест, 2017. 224 с.
3. Марусяк О.В. Анексія Криму Російською Федерацією як злочин агресії проти України : міжнародно-правові аспекти. Чернівці : «Місто», 2016. 220 с.
4. Смолій В., Кульчицький С., Якубова Л. Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України: історичний досвід, модерні виклики, перспективи (Аналітична доповідь). К. : Інститут історії України НАН України, 2016. 616 с.
5. Юксель Г.З. Кримська інформаційно-медійна парадигма у контексті окупації півострова (лютий 2014 – лютий 2022 рр.) Трансформація медійної сфери та інформаційна політика України. Монографія. Київ : ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2023. 564 с.
6. Dimova G., Umland A. Russia's 2014 Annexation of Crimea in Historical Context: Discourses and Controversies. *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society*. Vol. 6. № 2. Washington D. C.: Columbia university press, 2020. P. 145–154.
7. Özçelik S. The Russian Occupation of Crimea in 2014: The Second Sürgün (The Soviet Genocide) of the Crimean Tatars. *TroyAcademy S. 5. C. 1. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart University, 2020. S. 29–44.*
8. Williams B. G. *The Crimean Tatars. From Soviet Genocide to Putin conquest*. New York – Oxford : Oxford university press, 2016. XVIII, 218 p.